

Հարկային բեռի օպտիմալացման մոտեցումները անուղղակի հարկերի համատեքստում

Նիկոյան Ս. Մ.

Հայաստանի պետական տնտեսագիտական Համալսարան (ՀՊՏՀ),
ՏԿ և ՄՏՀ ֆակուլտետ (Երևան, Հայաստան)
sam.nikoyan98@gmail.com

Վճռորոշ բառեր: Անուղղակի հարկեր, պետական բյուջե, հարկային բեռ, հարկային եկամուտ, ինֆլյացիոն հարկ, օպտիմալացում, ներդաշնակեցում,

Подходы к оптимизации налоговой нагрузки в контексте косвенных налогов

Никоян С. М.

Армянский государственный экономический университет (Ереван, Армения)
sam.nikoyan98@gmail.com

Аннотация: Одним из возможных направлений налоговых реформ, способствующих экономическому развитию Республики Армения, которое неотделимо от этого развития, является справедливое и равное распределение налогового бремени. Налоговая нагрузка и проблемы ее оптимизации входят в число приоритетов экономической политики не только Армении, но и любой страны с рыночной экономикой.

Ключевые слова: Косвенные налоги, государственный бюджет, налоговое бремя, налоговый доход, инфляционный налог, оптимизация, гармонизация.

Approaches to optimizing the tax burden in the context of indirect taxes

Nikoyan S. M.

Armenian State University of Economics (Yerevan, Armenia)
sam.nikoyan98@gmail.com

Abstract: One of the possible directions of tax reforms, contributing to the economic development of the Republic of Armenia, which is inseparable from this development, is a fair and equal distribution of the tax burden. The tax burden and the problems of its optimization are among the priorities of economic policy not only in Armenia, but also in any country with a market economy.

Keywords: Indirect taxes, state budget, tax burden, tax income, inflation tax, optimization, harmonization.

Պետությունը, լինելով հասարակական բարիքների միակ արտադրողը և պետական ծախսերի կատարման միջոցով գոյություն ունեցող պահանջարկի բավարարողը, մշտապես ձգտում է ձևավորել հարկման առավել արդյունավետ համակարգ, ինչպես նաև ապահովել հարկային մուտքերի աճի բարձր տեմպեր և ծավալներ: Մինևույն ժամանակ գոյություն ունեն հարկատուներ, որոնք, որպես պետական ծառայությունների «հարկադրված գնորդներ», մշտապես ձգտում են հասարակական բարիքներ ձեռք բերել՝ նվազագույն հարկեր վճարելով:

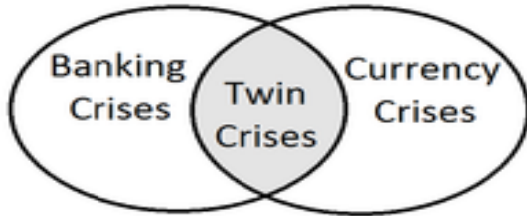
Այսպիսով, պետության և հարկատուների շահերի բախման, ինչպես նաև այլ սոցիալ-տնտեսական գործընթացների արդյունքում է ձևավորվում հարկային բեռի հավասարակշռված մակարդակը, որի հիմքում ընկած է պետության գործառնությունների ժամանակին և պատշաճ իրականացման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների հավաքագրումը [1, էջ 100-101]:

Պետական բյուջեի հիմնական եկամուտ հանդիսացող հարկերի հետ մեկտեղ պետական ծախսերը հանդես են գալիս որպես պետության

կողմից տնտեսության զարգացման համար իրականացվող միջոցառումների ամբողջություն: Պետությունը տնտեսական և սոցիալական քաղաքականություն իրականացնելու համար կատարում է որոշակի ծախսեր, որի արդյունքում տեղի է ունենում ազգային եկամտի էական մասի վերաբաշխում [2, էջ 602-604]:

Մշտապես նշանավոր հեղինակները անդրադարձել են հարկային համակարգի և հարկային բեռի ունեցած ազդեցությանը տնտեսության զարգացման գործում: Այն հատկապես գլուխ է բարձրացրել համաշխարհային ճգնաժամների, հետճգնաժամային, ինչպես նաև «երկրորդային ճգնաժամների» («twin crisis») շրջաններում [3, էջ 3-31]: Թե իրենից ինչ է ներկայացնում «երկրորդային ճգնաժամ» սավաճը, ամենաընդհանուր ձևով բնորոշում է գծապատկերը (տե՛ս գծապատկեր 1): «Երկրորդային ճգնաժամների» վերաբերյալ ֆինանսական գրականությունում առկա են տարբեր տեսակետներ, մասնավորապես՝ ոմանց կարծիքով այն ճգնաժամ է, որը սկսվում է բանկային ոլորտում, այնուհետև ազդեցություն է ունենում արժույթի

վրա, իսկ ոմանք նշում են, որ պրոցեսը տեղի է ունենում հակառակ կերպով: Այսպիսի իրարամերժ կարծիքներից հետո ներկայումս գործավող տերմինը և բնորոշումը ներկայացվել է 1990-ականների վերջին տնտեսագետներ Գ. Կամինսկու և Կ. Ռայնհարտի կողմից, ըստ նրանց բնորոշման սա ճգնաժամ է, որը երկու ոլորտներում տեղի է ունենում միաժամանակ [5]:

Գծապատկեր 1 «Երկրորդային ճգնաժամ» սավաճր պատկերավոր [4],

ՀՀ-ում հարկային բեռի անարդարացի բաշխման հիմնախնդիրը բավականին խնդրահարույց է, և լավագույն լուծումներ դեռևս չեն գտնվել: Հարկային համակարգում առկա թերություններն ու բացթողումներն են բերում հարկային բեռի անհավասարաչափ բաշխմանը, իսկ դրա բարձրացման արդյունքն էլ այն է, որ բնակչության հարստության չափավոր միջին աճը հակադրվում է ոչ օպտիմալ վարած քաղաքականության ժամանակ բնակչության հարստության կորուստների հետ: Այսինքն՝ անփոփոխ տնտեսական աճի, երկրում ներդրումների ցածր մակարդակի, տարիներ շարունակ անհատական սպառման ՀՆԱ-ի մեջ ունեցած 95% և ավել տեսակարար կշռի (այն դեպքում, երբ աշխարհի համապատասխան ցուցանիշի միջինը կազմում է 74.5%, զարգացած երկրները տատանվում են այս թվի շրջանում) պայմաններում, սոցիալական քաղաքականությունում իրականացվող փոփոխությունները՝ նվազագույն աշխատավարձի բարձրացումը, եթե չեն ուղեկցվում ներդրումների խթանմամբ, ներդրումային միջավայրի բարելավմամբ, հարկային համակարգում համապատասխան փոփոխություններով՝ հարկային դրույքաչափերի օպտիմալացմամբ, մասնավորապես՝ անուղղակի հարկերի, կարող է հանգեցնել ավելի խորը սոցիալական բևեռացման, քան եթե ընդհանրապես չիրականացվեր՝ ներկայումս թողնելով նույն վիճակում:

Ըստ տնտեսագիտության դոկտոր Հրանտ Արարատի Բագրատյանի՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծված ներկայիս իրավիճակի՝ սոցիալական բևեռացման խորացման, ամենափրատեսական լուծումը, համենայն դեպս ներկայումս, նվազագույն աշխատավարձի՝ ՀՀ-ում առկա միջին աշխատավարձի 48%-ի չափով

սահմանումն է, ինչի արդյունքում այն կտատանվի 85-ից 90.000-ի սահմաններում [6]:

Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող սոցիալական քաղաքականությունը, պետության ակտիվ միջամտությունը երկարաժամկետում կարող է հանգեցնել ավելի վատ արդյունքների, քան եթե ընդհանրապես ոչինչ չիրականացվեր, այս միտքը նույնպես շեշտել է Հրանտ Բագրատյանը:

Համաշխարհային փորձը ցույց է տվել, որ կայուն շուկայական տնտեսություն և պետական պասիվ միջամտություն ունեցող մի շարք երկրներ՝ Թաիլանդ, Սինգապուր, Թայվան 20-րդ դ. վերջին ուղղակի տնտեսական հրաշք ցուցաբերեցին, միևնույն ժամանակ այդ փորձը և փաստերը վկայում են, որ համեմատաբար սակավ ռեսուրսներ ունեցող երկրներում պետական ակտիվ միջամտությունը երկարաժամկետում հանգեցնում է բացասական հետևանքների:

Պետության ակտիվ միջամտության ավելորդությունը Նոր դասականները (լիբերալները) բացատրում են տնտեսական գործընթացների և տնտեսական լուծումների միջև գոյություն ունեցող խզումներով, տնտեսական երևույթների կանխագուշակման և գնահատման դժվարություններով:

Մարդիկ՝ ղեկավարները, պետք է հասկանան ինչպես բնության, այնպես էլ տնտեսության զարգացման օբյեկտիվ օրինաչափությունները, օրենքները: Տնտեսական օրենքների, պահանջների կատարման համար անհրաժեշտ է, որ տնտեսական վերլուծություններն ունենան օբյեկտիվ բնույթ և չհետապնդեն որևէ կուսակցության քաղաքական նպատակներ, որոշ խմբերի անձնական շահեր, հակառակ դեպքում այդ վերլուծությունները կարող են տնտեսական, ինչպես նաև քաղաքական աղետալի վիճակների առաջացման պատճառ դառնալ: Այսպիսի բացասական արդյունքների և ճախողումների պատճառներ բոլոր ժամանակներում առաջ քաշվել են տարբեր երկրներում, բայց միևնույն ժամանակ կան հաստատված տեսություններ, որոնք մերժում են այդ պատճառները և ամենաընդհանուր ձևով հանգում են այն մտքին, որ գրեթե բոլոր ժամանակներում և բոլոր երկրներում բացասական արդյունքների և ճախողումների գլխավոր պատճառը կորզող քաղաքական և տնտեսական հաստատություններն են եղել [7, էջ 71-120]:

Ամփոփելով տարբեր հեղինակների դիտարկումները և մոտեցումները՝ կարելի է եզրակացնել, որ տնտեսությունում կատարվող բոլոր փոփոխությունները պետք է իրականացվեն համապատասխան խորը վերլուծությունների արդյունքում՝ հնարավորինս բացառելով դրանց որևէ բացասական հետևանքները:

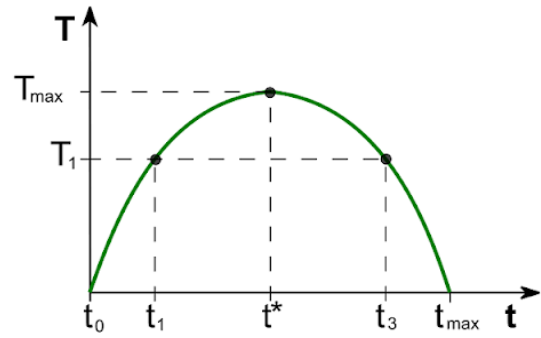
Այդ խնդիրների լուծումը ենթադրում է տարբեր մոտեցումներ, որոնց մեջ, մասնավորապես՝ կարելի է նշել խնդրի լուծման արդյունքում դրա ունեցած դրական և բացասական հետևանքները տնտեսավարող սուբյեկտի և պետության տեսանկյուններից: Պետության հարկային քաղաքականության արդյունավետության գնահատումը ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց տեսանկյունից գիտական հետաքրքրություն չի ներկայացնում, քանի որ այստեղ տնտեսավարողների տեսանկյունից գործում է ուղիղ և պարզ տրամաբանություն, այն է. որքան շատ հարկային հավաքագրում, այնքան վատ, իսկ պետության տեսանկյունից հարկային բեռի գնահատման ժամանակ հնարավոր են վերլուծության երկու չափորոշիչներ [8, էջ 55-62]:

- հարկային բեռի արդյունավետության գնահատում, որն ազդում է տնտեսական համակարգի և գործարար ակտիվության, ուղղակի և անուղղակի հարկերի օպտիմալ հարաբերակցության վրա;
- հարկային բեռի արդյունավետության գնահատում, որն ազդում է պետական բյուջեի եկամտային մասի ավելացման վրա:

Այս երկու չափորոշիչները փաստում են, որ հարկային քաղաքականությունը չի կարող ունենալ միանշանակ արդյունք և՛ տնտեսավարողների, և՛ պետության համար այսինքն՝ տնտեսական գործընթացների ժամանակ կարող են առաջանալ բիզնեսի, պետության և հասարակության շահերի բախումներ ու առաջացնել տնտեսական աղավաղումներ:

Պետության հարկաբյուջետային քաղաքականությունը խթանում է արտադրության աճը, մեծացնում բյուջեի հարկային մուտքերը: Այդ քաղաքականությունը հաջողությամբ կարող է իրականացվել, եթե հարկային արտոնություններն ու հարկման դրույքաչափերը հիմնավորված լինեն, եթե հարկման դրույքաչափերը բարձրացվում են չհիմնավորված ձևով, ապա պայմաններ են ստեղծվում արտադրության ծավալների կրճատման և հարկերի վճարումից խուսափելու համար:

Պետության հարկային եկամուտների և հարկային բեռի միջև գոյություն ունի ֆունկցիոնալ կախվածություն, դա լավագույնս ցույց է տրվում հարկային ոլորտում հայտնի Լաֆֆերի կորի միջոցով: Կորն ունի շուրջ տված U տառի տեսք, կոչված է հեղինակի՝ ամերիկացի տնտեսագետ Ա. Լաֆֆերի անունով (տե՛ս գծապատկեր 2) [9]:

Գծապատկեր 2 «Լաֆֆերի կոր»,

Այստեղ հիմնական միտքն այն է, որ, հարկերի ցածր մակարդակից սկսելով, ֆիսկալ եկամուտները ավելանում են՝ հարկերի դրույքների բարձրացմանը զուգընթաց, սակայն մինչև մի որոշակի կետ(գծապատկերում համապատասխանում է T_{max} -ին), այդ կետում է գտնվում հարկադրույքը, որի դեպքում եկամուտների հավաքագրումը հասնում է իր առավելագույն մակարդակին: Այդ կետից այն կողմ հարկադրույքի հետագա բարձրացումն արդեն առաջ կբերի եկամուտների նվազում: Հարկադրույքի մինչև մի որոշակի չափի բարձրացումը ունենում է դրական ազդեցություն և՛ պետության, և՛ տնտեսավարող սուբյեկտների համար, սակայն կա այդ մաքսիմում կետը, որը տարբեր իրավիճակներում տարբեր է և պետք է նշել, որ այդ կետը ֆիքսված չէ այլ անընդհատ «լողում» է ժամանակի և տարածության մեջ, որի գերազանցելը ստիպում է տնտեսավարողներին նվազեցնել իրենց աշխատելու ջանքերը, արդյունքում երկարաժամկետում նվազում է հարկային բազան, հետևաբար նաև հարկային եկամուտները:

Նույն տրամաբանությունն է գործում նաև ինֆլյացիոն հարկի դեպքում [10]: Ինֆլյացիոն հարկի համար գոյություն ունի Լաֆֆերի կոր, այդ կորը ցույց է տալիս ինֆլյացիոն հարկի այն մակարդակը, որի դեպքում կառավարությունն ապահովում է առավելագույն ինֆլյացիոն հարկերի մակարդակը, բայց այն էլ ավելի բարձրանալու դեպքում կառավարությունն ավելի շատ կորցնում է եկամուտները, քան շահում:

Գծապատկեր 2-ում, երբ ինֆլյացիայի մակարդակը հավասար է 0-ի, ապա եկամուտները նույնպես զրո են, երբ ինֆլյացիայի մակարդակը բարձրանում է(օրինակ t_1), հարկման բազան, այս դեպքում՝ իրական փողի(M/P) պաշարի պահանջարկը նվազում: Ինֆլյացիայի t^* մակարդակի դեպքում գոյություն ունի ինֆլյացիոն հարկի առավելագույն մակարդակ՝ IT_{max} : Ինֆլյացիայի հետագա աճը արդեն կառաջացնի եկամուտների նվազում, քանի որ ավելի բարձր ինֆլյացիայի հետևանքով հարկման ենթակա իրական փողի պաշարները շատ ավելի մեծ

չափով են կրճատվում. Դա գծագրում երևում է t^* , t_3 , t_{max} հասվածից:

Սա հանգեցնում է մի կարևոր եզրահանգման՝ Ինֆլյացիայի կայուն տեմպի պայմաններում գոյություն ունի դեֆիցիտի մի առավելագույն մակարդակ, որը հավասար է IT_{max} -ի, որը կարելի է ֆինանսավորել փող տպելու միջոցով:

$$IT_{max} = \pi \times C + (\pi - i) \times D$$

Որտեղ՝ Π – ինֆլյացիայի աճի տեմպ,

C – կանխիկ փող,

D – ավանդների մեծություն,

i – անվանական տոկոսադրույք,

Կառավարության համար հնարավոր է նաև ժամանակավորապես ֆինանսավորել IT_{max} -ը գերազանցող չափերի դեֆիցիտը, սակայն դա ավելի շուտ կարող է արվել ինֆլյացիայի տեմպերի բարձրացման հաշվին, քան թե ինֆլյացիայի կայուն մակարդակի դեպքում, եթե կառավարությունը մշտապես փորձի ֆինանսավորել IT_{max} -ը գերազանցող չափերի դեֆիցիտ, ապա դրա հավանական արդյունքը կլինի հիպերինֆլյացիան: Հիպերինֆլյացիան կարելի է մեկնաբանել «Կազանի» մոդելի միջոցով.

$$\pi(t) = \theta + (\pi(0) - \theta) \times e^{-\frac{\lambda\beta t}{1-\lambda\beta}}$$

Որտեղ՝ λ -ն փողի նկատմամբ էլաստիկությունն է, β -ն բնակչության ադապտիվ սպասումները կապված ապագա ինֆլյացիայի հետ,

- 1) $\lambda\beta > 1$, $t \rightarrow \infty \rightarrow \pi(t)$ հիպերինֆլյացիայի,
- 2) $\lambda\beta < 1$, $\pi(t) \rightarrow \theta - i$,

Այսպիսով՝ Լաֆֆերի կոր հասկացությունը, ի սկզբանե, ստեղծվել է ընդհանուր հարկային բեռի օպտիմալացման համար, այսինքն՝ կորի վրա գտնել կետեր հարկային բեռի միջին ցուցանիշի համար: Վերջինս պետք է ընկալել ՀՆԱ-ում պետական բյուջեի հարկային մուտքերի մաս:

Այդ առումով, մշակվել են տարբեր տնտեսաչափական մոդելներ և ձևաչափեր, որոնց միջոցով հնարավոր է որոշել, թե Լաֆֆերի կորի վրա որն է այն օպտիմալ կետը, որը կարող է բերել հարկային եկամուտների ապահովմանը և տնտեսության զարգացմանը, մինչև ժամանակ պետք է հիշենք և նշենք, որ այդ օպտիմալ կետը ֆիքսված չէ այլ անընդհատ « լողում » է ժամանակի և տարածության մեջ, այսինքն՝ տնտեսական զարգացման ճիշտ ռազմավարություն իրականացնելու համար այն պետք է փոփոխել՝ իրավիճակից կախված: Դա կարելի է դիֆերենցել որևէ միջակայքում և սահմանել առավելագույն և նվազագույն հարկադրույքի երկու կետեր, որոնց միջև կտատանվի փաստացի հարկային բեռը:

Ընդհանուր հարկային բեռի գնահատման որևէ մոտեցում երբևէ չի կարող համարվել կատարյալ, քանի որ առկա են հարկային բեռից

աճանցված բազմաթիվ կարևոր ցուցանիշներ, որոնց մասին, ընդհանուր հարկային բեռ ցուցանիշի միջոցով, պատկերացում կազմել հնարավոր չէ: Իսկ տնտեսության առանձին ոլորտներում հարկային բեռի հաշվարկումը անհնար չէ, բայց ռեսուրսատար է և, մեծ հաշվով, նպատակահարմար չէ [11]: Այնուամենայնիվ, հաշվարկելու համար անհրաժեշտ է առանձին ոլորտի հաշվին ստացված հարկային եկամուտները հարաբերել այդ ոլորտի ստեղծած ՀՆԱ-ին.

$$\langle R_{un} \rangle = \langle E_{un} \rangle / \langle Y_{un} \rangle$$

Հարկային բեռի հաշվարկման մոտեցումը տարածված է մակրոմակարդակում: Մակրոմակարդակում հարկային բեռի տնտեսագիտական իմաստը կայանում է համախառն ներքին արդյունքի այն մասի որոշման մեջ, որը վերաբաշխվում է բյուջետային համակարգի միջոցով: Համաձայն ՏՀՁԿ անդամ երկրներում կիրառվող մեթոդիկայի՝ Հարկային բեռը հաշվարկվում է ընդհանուր տարեկան վճարված հարկային եկամուտները՝ հարկային գերավճարները հանած, հարաբերելով ՀՆԱ-ին.

$$\langle R_{\phi} \rangle = (\langle E_{\phi} \rangle - \langle Q \rangle) / \langle Y \rangle$$

Անվիճելի փաստ է, որ ինչքան ցածր է հարկային բեռը, այնքան բարձր է ներդրումային ակտիվության մակարդակը, բայց կա մի որոշակի մակարդակ, որից ավել թեթևացնելով հարկային, բեռը պետությունը կհավաքագրի համեմատաբար քիչ հարկեր, և երկարաժամկետում կնվազի սոցիալական քաղաքականության արդյունավետությունը, բայց, մինչև այն ժամանակ, բացառապես ֆիսկալ նպատակներ հետապնդելով՝ հարկային բեռը պետք չէ բարձրացնել այնքան, որ վերածվի հարկային « հալածանքների » և տանի արտադրության ծավալների անկմանը՝ հակասելով երկրի երկարաժամկետ տնտեսական զարգացման ռազմավարության նպատակներին:

Ներկայացնելով տնտեսության վրա հարկային համակարգի ունեցած ուղղակի ազդեցությունը՝ մշտապես անհրաժեշտ է անդրադառնալ հարկային օրենսգրքի հիմքում ընկած հարկման բազաների որոշման սկզբունքների ու կանոնների վերանայմանը: Վերջինս հնարավորություն կընձեռնի սահմանել առավել հիմնավորված հարկման բազաներ, ինչը կդրսևորվի տնտեսագիտական որևէ հիմնավորում չունեցող և մեծացնող հարկման բազաների արհեստականորեն սահմանափակումների վերացմամբ: Արդյունքում հիմնական հարկատեսակների գծով հարկման բազաները կճշգրտվեն՝ դրանով իսկ ամրապնդելով հարկման արդարացիության սկզբունքը:

Հարկային համակարգի կայունության վրա առանձին հարկատեսակների՝ մասնավորապես անուղղակի բեռի ազդեցությունը վերլուծելու համար առանձնացնենք անուղղակի հարկատե-

սակների (ակցիզային հարկ/ՀՆԱ և ԱԱՀ/ՀՆԱ նաև) ցուցանիշները (տե՛ս աղյուսակ 1):

Տարի	Ակցիզային հարկ / ՀՆԱ	ԱԱՀ / ՀՆԱ	Ակցիզային հարկ / Հարկային եկամուտներ	ԱԱՀ / Հարկային եկամուտներ
2001	2,63	6,76	19,46	49,88
2002	2,59	6,97	18,59	50
2003	2,41	6,63	17,91	49,37
2004	2,13	6,18	15,79	45,78
2005	1,72	6,54	12,37	47
2006	1,50	6,24	10,61	44,18
2007	1,31	7,87	8,4	50,16
2008	1,28	8,92	7,52	52,15
2009	1,36	8,09	8,25	49,01
2010	1,39	8,72	8,16	51,15
2011	1,04	8,69	6,08	50,71
2012	1,23	9,24	6,65	49,83
2013	1,21	9,41	5,35	41,31
2014	1,11	9,72	4,9	42,7
2015	0,97	8,41	4,58	39,7
2016	1,18	7,72	5,53	36,22
2017	1,48	7,31	7,1	35,11
2018	1,81	7,29	8,66	34,83
2019	1,95	7,24	8,58	31,93

Աղյուսակ 1 Ակցիզային հարկ/ՀՆԱ և ԱԱՀ/ՀՆԱ, ակցիզային հարկ/ՀԵ, ԱԱՀ/ՀԵ ցուցանիշները [12],

2011 թ-ից հետո ցուցանիշը համեմատաբար աճման միտում է ունեցել, հատկապես 2018-2019 թթ՝ պայմանավորված 2016թ-ի հոկտեմբերի 4-ին ընդունված և 2018թ հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտած հարկային օրենսգրքի՝ ակցիզային հարկի մասով լրացումներով և փոփոխություններով:

Անուղղակի հարկերից՝ ԱԱՀ-ի մասով նկատվել են աճի և նվազման տարբեր դինամիկաներ: Այդ առումով ամենաբարձր մակարդակն արձանագրվել է 2008 թվականին, որի ընթացքում ԱԱՀ/հարկային եկամուտներ հարաբերակցությունը կազմել է 52,15 տոկոս: 2013 թվականից սկսած պետական բյուջեի հարկային եկամուտների կառուցվածքում ԱԱՀ-ի մուտքերը համեմատաբար կրճատվել են: Թերևս, այն ժամանակվանից, երբ աստիճանաբար շրջանառությունից դուրս եկավ ԵԱՏՄ անդամ պետություններից ներկրվող մաքսային սահմանի վրա ներմուծվող ապրանքների ԱԱՀ-ով հարկումը: Դա բերեց ԱԱՀ-ի մուտքերի նվազմանը, և արդեն 2015 թվականին ԱԱՀ-ի հարաբերակցությունը հարկային եկամուտներում կազմել է 42.62 տոկոս, իսկ 2019թ-ին ունեցել է ամենացածր տեսակարար կշիռը 2001-ից ի վեր՝ կազմելով 31,9%,(սա պայմանավորված

է նաև ԱԱՀ-ի հաշվարկման մեթոդաբանության փոփոխությամբ [13]):

Այս ցուցանիշները խոսում են հարկային վարչարարության ցածր մակարդակի մասին, երբ հարկային մարմինները ապահովում են հարկային մուտքեր բացառապես անուղղակի ճանապարհով՝ անհավասարաչափ բաշխելով բիզնեսից և բնակչությունից գանձվող հարկերի բեռը: Այն հանգամանքը, որ ՀՀ տնտեսությունը մեծապես հենվում է ԱԱՀ-ի վրա տնտեսության անկայունության ցուցիչ է: Այն ցույց է տալիս ինչպես հարկային համակարգում առկա թերացումներն ու բացթողումները, այնպես էլ՝ տնտեսությունում ենթակառուցվածքների զարգացման ցածր աստիճանը:

Համաձայն տնտեսագետներ Ջ. Գոռթնիի և Ռ. Լոսնի «Հարկային քաղաքականության և տնտեսական աճի, եկամտի բաշխվածության և հարկերի տեղաբաշխում» հոդվածի (2006), բարձր հարկերը տնտեսությունում հանգեցնում են գնային անոմալիաների: Ճնշող հարկային քաղաքականությունը անհատներին դրդում է ներդրում իրականացնել հարկային արտոնություն ունեցող ապրանքների և բիզնեսի մեջ, որոնք հնարավոր է ներդրման լավագույն տարբերակը չիներ: Այլ հավասար պայմաններում նման քաղաքականությունը վանում է ներդրողներին տվյալ երկրից:

Այսպիսով, անվիճելի փաստ է այն, որ հարկային բեռի նվազեցումը խթան է հանդիսանում տնտեսության ընդլայնման համար, եթե վարած քաղաքականությունը, իրականացվող փոփոխությունները լինեն օպտիմալացված և հիմնավորված: Որպեսզի կարողանանք գնահատել թե ինչպես կանդրադառնա հարկային քաղաքականության փոփոխությունը տնտեսության վրա, անհրաժեշտ է իրականացնել տնտեսական գործոնների վերլուծություն և սահմանել դրանցից ամենաազդեցիկները: Հարկային բեռի նվազեցումը ենթադրում է պետական եկամուտների կարճաժամկետ նվազեցում, հետևաբար նման քայլեր ձեռնարկելու համար անհրաժեշտ է գնահատել դրանց անուղղակի ազդեցությունները և պետական եկամուտների՝ հետագա հնարավոր աճը: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է հասկանալ թե ինչպես է պետությունը ֆինանսավորելու նման քայլի կարճաժամկետ արդյունքները՝ պետական եկամուտների նվազեցումը:

Հարկային բեռի նվազեցումը՝ օպտիմալացումը, պետք է իրականացնել պետական ծախսերի նվազեցմանը զուգընթաց, հակառակ դեպքում, նման հարկային քաղաքականությունը չի կարող երկար գոյատևել և վարվել տվյալ պետությունում: Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ հարկային բեռի որևէ փոփոխություն պետք է համաձայնեցնել պետական բյուջեի կազմման հետ:

Այնուամենայնիվ, միայն հարկային օպտիմալ քաղաքականությունը քիչ է տեսանելի արդյունքների համար: Փոխված հարկային քաղաքականության արդյունքում ստացված ազատ դրամային միջոցները և դրանցից գանձված պետական եկամուտները չեն կարող մեծ արդյունքների բերել երկարաժամկետում, եթե Կառավարության, Ֆինանսների նախարարության կողմից չձեռնարկվեն փոփոխությունները հաջորդ փուլ տանող քայլեր: Հայաստանի տնտեսությունը անհրաժեշտ է զարգացնել նաև ստեղծելով նպաստավոր պայմաններ, որ ձեռնարկատերերը շահագրգռված լինեն վերաներդնել, հարկերի նվազեցման արդյունքում ազատված, գումարները տնտեսության մեջ, այսպես կարող է պարզապես ստեղծվել մի իրավիճակ, որ փոփոխությունների արդյունքում «*հարուստները ավելի հարստանան*» կամ որոշակի միջոցներ հոսեն երկրից:

Այսպիսով՝ կարելի է ասել, որ հարկային բեռը սերտորեն կապված է տնտեսության բնականոն ընթացքի, տնտեսական աճի, ինչպես նաև սովորաբար տնտեսությունների առաջացման հետ: Անհրաժեշտ է, ժամանակների փոփոխությանը համահունչ, վերանայել ՀՀ տնտեսության զարգացման ռազմավարությունը, մասնավորապես՝ տալ հարկային արտոնություններ այն ընկերություններին, որոնք ունեն ռազմավարական նշանակություն, և այն ոլորտների զարգացմանը, որոնք նպաստում են և/կամ ապագայում կնպաստեն արտահանման ավելացմանը՝ չվախենալով ստեղծարար ոչնչացումից և զարկ տալով նորարարությունների հայաֆիկացմանը [14, էջ 246-256]:

Ռազմավարական խնդիրները տարբեր ժամանակներում տարբեր են, ներկայումս, երբ ամբողջ աշխարհում նոր պանդեմիա է հասունանում և այն կունենա բացասական տնտեսական հետևանքներ՝ տարբերվելով թերևս արդյունաբերական հեղաշրջումից հետո եղած բոլոր տնտեսական անկումներից, քանի որ այն ընդգրկելու է ամբողջ աշխարհը, բոլոր երկրներում սրվում է պարենային անվտանգության խնդիրը: Արդյունքում ստեղծված իրավիճակը պատճառ է և կարող է խթան հանդիսանալ հանրապետությունում ձևավորելու տնտեսության զարգացման, տնտեսական կայուն զարգացման նախապայմաններ, որպես այդպիսին կարող է լինել գյուղատնտեսության զարգացումը, հատկապես՝ սննդի արտադրության ոլորտում, իսկ սա հետագայում նաև երաշխիք կտա փոխարինել այն ապրանքների ներմուծումը, որոնք կարող են արտադրվել Հայաստանում, բավարարել ներքին պահանջարկը և արտահանվել, իսկ սրան հասնելու համար շատ կարևոր է սննդի արտադրության

ոլորտում ԱԱՀ-ի կիրառման համապատասխան փոփոխությունների կատարումը:

Այսպիսով՝ Հայաստանի Հանրապետությունը, լինելով ԵԱՏՄ անդամ երկիր, պետք է ընդունի ինտեգրացիոն միության, այսպես ասած, «տնտեսական խաղի կանոնները»՝ ներդաշնակեցնելով հարկային, մաքսային, աշխատանքային օրենսդրությունները: Ներդաշնակեցման հիմք են միջազգային պայմանագրերը և պետության սեփական նախաձեռնությունը: Ներդաշնակեցման հիմքը նաև պետությունների ինքնուրույնությունն ու կամավորությունն է սեփական հարկային օրենսդրության փոփոխության աստիճանը որոշելիս, այսինքն՝ թե որքանով է ցանկանում ներդաշնակեցնել իր երկրի հարկային օրենսդրությունն այլ երկրների նմանատիպ օրենքներին [15, էջ 35-36]:

Այդ գործընթացը հնարավորություն կտա հետագայում հավասար պայմաններ ստեղծելու ԵԱՏՄ անդամ երկրներում կապիտալի, մարդկային ռեսուրսների և բիզնեսի ազատ տեղաշարժման համար: Այսինքն՝ տնտեսական և իրավական օրենքների ներդաշնակեցումը պետք է համահունչ լինեն ներկա տնտեսական զարգացումներին՝ նպատակաուղղված լինելով գործող ընթացակարգերի պարզեցմանը և բիզնեսի համար այլընտրանքային ծախսերի կրճատմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Տեր-Եսայան, Գ. Հ.** Հարկային բեռի արդարացի բաշխման և վարչարարության բարելավման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, ատենախոսություն., Երևան 2012,
2. **Мельников, В. Д.** Финансы. – А.: Экономика, 2011.
3. **Lieven Bacle, Pilar Soriano** The Determinants of Increasing Equity Market Comovement: Economic or Financial Integration,
4. Գծապատկերը կազմվել է https://en.wikipedia.org/wiki/Twin_crises կայքի տվյալների հիման վրա,
5. https://en.wikipedia.org/wiki/Twin_crises
6. <https://news.am/arm/videos/32637.html>,
7. Տարոն Աճեմօղլու, Ջեյմս Ա. Ռոբինսոն, Ինչու են ձախողվում պետությունները, Եր.: Անտարես, 2018,
8. **Բաղդասարյան, Բ. Յ.** Հարկային վարչարարության և հարկային բեռի բարելավման հիմնախնդիրները կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցման համատեքստում, Ատենախոս. Եր.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2017.
9. <http://b4b.am/>
10. <https://www.hamakarg.am/?p=1579>, <https://www.abcfinance.am/>
11. **Քարդոմյան, Ն.** Հարկային բեռը և դրա մակրոտնտեսական գնահատման մոտեցումները, հետազոտական աշխատանք,

12. Կազմվել է ըստ ԱՎԾ պաշտոնական կայքի տվյալների՝ http://www.armstat.am/file/article/finansner_2019_1.pdf:
13. <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=43126>
14. **Աճեմօղլու, Տարոն & Ռոբինսոն, Ջեյմս Ա.** Ինչու են ձախողվում պետությունները: - Եր.: Անտարես, 2018,
15. **Մեքսիկայի Մ.Ս. և ուրիշներ**, ՀՀ տնտեսության ոլորտային զարգացման և հարկաբյուջետային

քաղաքականության հիմնախնդիրները Մաքսային միության անդամակցության պայմաններում / Եր.: Տնտեսագետ, 2015,

Сдана/Հանձնվել է՝ 02.11.2020

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 15.11.2020

Принята/Ընդունվել է՝ 09.12.2020